

อาบัติ : บทวิเคราะห์อันว่าด้วยหนังศาสนากับมุมมองท่าทีตามแบบชาวพุทธ Āpatti : As a Film Critic with Buddhism

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร*

บทคัดย่อ

ในปลายปี ๒๕๕๘ หนังที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาเรื่อง “อาบัติ” กลายเป็นประเด็นถกเถียงวิวาทะโต้แย้ง เห็นต่าง ทั้งการห้ามฉายโดยกระทรวงวัฒนธรรม ให้ปรับบท ลดทอนความจริง โยงถึงเสรีภาพในการสื่อสารความจริง ทั้งการละเมิดกฏล่วงละเมิดภูมิปัญญาผู้รับศาสนาที่ถูกสื่อผ่านหนัง อันสัมพันธ์กับรัฐ อำนาจ การใช้อำนาจ บทศึกษานี้จึงมุ่งสะท้อนมุมมองประเด็นปัญหาข้อถกเถียงนั้น พร้อมเสนอมติ “ท่าที” ในแบบชาวพุทธว่าควรมีทิศทางหรือท่าทีอย่างไร เพื่อส่งเสริมให้สังคมนี้ใช้สติปัญญาพิจารณาอย่างแยกแยะตามหลัก “เหตุและผล”

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาปรากฏการณ์หนัง และการทำหนังทางศาสนาเพื่อปรับท่าทีและเสนอทางออกตามหลักพุทธธรรม โดยใช้วิธีการศึกษาจากปรากฏการณ์ข้อโต้แย้งทางสังคมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ : อาบัติ, หนังศาสนา, ความขัดแย้ง

ABSTRACT

The controversial case became a religious conflict. Seen through a different perspective view of a state power authority to position the film well. On the contrary, most dating back to the substance of the facts in the film, the film creates awareness and deterrence to prevent any recurrence. The film is also the social implications, reflecting the fact that it appears as a symbol of the fact that the resolution should prevent over substance is in fact concealed.

This article aims to study the phenomenon of the film. And do religious attitude to adjust and offer a solution based on Buddhist principles. Using the study of social phenomena, the arguments and the relevant documentation.

Keywords : Āpatti, film of Buddhism, Conflict.

* อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. บทนำ

หนังสือศาสนา หมายถึง ภาพยนตร์ที่มีประเด็นเข้ามาเกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ข้อปฏิบัติทางศาสนา กรณีสังคมไทยเกิดประเด็นขัดแย้ง กรณีหนึ่ง “อาบัติ” จากกรณีที่สมาคมนักวิชาการเพื่อพระพุทธศาสนา (สนพ.) และภาคีเครือข่ายองค์กรพุทธอื่นหนังสือร้องเรียนขอให้ สำนักงานส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) กระทรวงวัฒนธรรม (วธ.) ทบทวนการจัดฉายภาพยนตร์เรื่อง “อาบัติ” ของค่ายสหมงคลฟิล์ม อินเตอร์เนชั่นแนล และถูกห้ามฉาย “มติบอร์ดภาพยนตร์ห้ามฉายอาบัติ”^๑ โดยให้เหตุผลว่า แสดงภาพและเนื้อหาพฤติกรรมของสงฆ์ในทางชู้สาวเป็นจุดขาย ไม่เหมาะสม^๒ แม้ในที่สุดจะมีการอุทธรณ์ ปรับบท จัดเรท เปลี่ยนชื่อ จาก “อาบัติ” เป็น “อาบัติ” จนกระทั่งให้มีการฉายในที่สุด แต่สาระสำคัญอยู่ตรงที่ประเด็นโต้แย้งและความเห็นต่างผ่านแนวคิดเรื่องเสรีภาพในการสร้างหนัง แนวคิดเรื่องความเหมาะสมกับ “ศาสน” ที่สื่อออกมา รวมไปถึงวุฒิภาวะของการดูอันสัมพันธ์กับแยกแยะตัวหนังที่จะสื่อออกมา ดังทัศนะของ คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง ที่ว่า “...พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความจริงและเหตุผล ทำไมพูดความจริง จึงกลายเป็นปัญหาไปเสียได้...”^๓ หรือ นีวกมล เสนอทัศนะร่วมว่า “...คนชั้นเซอร์เป็นห่วงแทบตายว่า คนดูที่ไม่มีวิจารณญาณดูแล้วจะนำไปเป็นเยี่ยงอย่าง โรงหนังก็มีระบบ เรตติ้งคัดกรองคนดู แต่ในความเป็นจริง ในโรงที่ไปดูวันนี้มีเด็กตัวเล็กๆ เจี้ยวจ้าวเต็มไปหมด ตกกลางว่าไอ้สิ่งที่ควรซีเรียส ควรรับผิดชอบ ก็ไม่เห็นเคร่งครัด...”^๔ หรือ “...ประเทศดัดจริต ขอบกปิดไม่ยอมรับความจริง หนังมุ่งสมสู่กันฉายได้ หนังสือท่อนให้คิดห้าม” บทสรุปของหนังที่ปรับว่าสื่ออย่างไรหรือผลอย่างไรผู้เขียนไม่ทราบชัด เพราะผู้เขียนก็ไม่ได้ดูหนังหรือมีส่วนร่วมกับหนังแต่ประการใด ได้แต่เพียงตามดูคลิปใน Youtube ว่าหนังมีภาพรวมอย่างไรตามการประชาสัมพันธ์ พร้อมคำโปรยที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์เชิญชวนที่ว่า

“ชั้น” เด็กหนุ่มวัย ๑๙ ปีผู้เอาแต่ใจตนเอง ไม่สนใจใคร และใช้ชีวิตคึกคะนองอย่างสุดซึ้ง เขาจึงถูกพ่อบังคับให้มาบวชเณรเพื่อตัดนิสัย การบวชอย่างไม่เต็มใจ ไร้ศรัทธา และด้วยความรู้สึกลึกซึ้งที่ไม่เข้าใจว่าตนเองทำผิดอะไรนักหนา จึงทำให้ชั้นยังคงใช้ชีวิตเหมือนปกติทั่วไปแม้จะอยู่ในผ้าเหลืองแล้วก็ตาม รวมถึงการแอบคบหากับ “ฝ่าย” สาววัยรุ่นนักร้องหญิงไทยหาในความรักรักรักซึ่งเหมือนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวเดียวที่ทั้งคู่มิให้แกกันและเชื่อมั่นว่าไม่ใช่เรื่องผิดแต่อย่างใด ทุกการกระทำที่ทำหยาการอาบัตินี้ ทำให้เณรชั้นต้องเข้าไปพัวพันกับเหตุการณ์ลึกลับชวนขนหัวลุกที่ถูกปกปิดไว้ภายในวัด ทั้งเรื่องราวความสัมพันธ์ของสีกากับพระ, การเผชิญหน้ากับผีเปรตที่ตามมาขอส่วนบุญและทวงคืนชีวิตที่ต่างเชื่อมโยงกัน

^๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “‘อาบัติ’ ในรัฐธรรมนูญไทย”, มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๓๐.

^๒ ศิลา โคมฉาย, พล่านปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๗๗.

^๓ คมกฤช อุ่ยเต็กเค่ง, “ผี พรหมณ์ พุทธ : โยมอย่า ‘เลือก’ ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๖๗.

^๔ นีวกมล, “อาบัติ : ยุคสมัยที่ไม่มีเปรต” ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๔๐

อย่างคาดไม่ถึง รวมทั้งความผิดที่เขา กำลังวิ่งหนี ก็เข้ามาตอกย้ำให้เขาต้องชดใช้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กรรมใดใครก่อ กรรมนั้นตามสนอง..."อาบัติ"^๕ [คำโปรยประชาสัมพันธ์หนัง]

ภาพ ๑ แผ่นภาพประชาสัมพันธ์ทางสื่อหนัง ก่อนเข้าฉาย
ที่มีการเลื่อนฉายหรือห้ามฉายก่อนที่จะนำหนังนั้นไปสู่คณะกรรมการพิจารณา

สาระสำคัญที่ต้องการวิพากษ์ เกิดจากการที่สมาคมนักวิชาการเพื่อพระพุทธศาสนา (สนพ.) ทำหนังสือถึงหน่วยราชการคัดค้านการฉายหนังดังกล่าว หนังจึงกลายเป็นประเด็นร้อน เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในวงกว้าง พระโยม ออกมาถกแถลง ชัดกัณนิ้วผ่านสื่อออนไลน์ และช่องทางต่าง ๆ ในทางการสื่อสารสาธารณะ มีนัยของการเห็นต่าง ย้อนแย้ง ชัดแย้ง ไปจนถึง ประณาม ถามว่าเหตุแบบนี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเสมอมา ไม่แปลก ดังกรณีหนังเรื่อง The Davinci Code (๒๐๐๖/๒๕๔๙) ที่ถูกต่อต้านจากประเด็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์ ว่ามีครอบครัว และลูก และสายเลือดนั้นยังคงมีอยู่และสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ประเด็นโต้แย้งคัดค้าน กระจายไปทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย (ผู้จัดการออนไลน์ : ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๙) หนังเรื่อง Innocence of Muslims (ปี ๒๐๑๒/๒๕๕๕) ที่มีเนื้อหา “หมิ่น” ศาสดาในศาสนาอิสลาม กระทั่ง กลายเป็นความรุนแรงไปทั่วโลก ในอียิปต์และลิเบีย ชาวมุสลิมผู้โกรธแค้นได้ก่อการประท้วง มีการ ปิดล้อมและทำลายกำแพงสถานทูตสหรัฐประจำกรุงไคโร ประเทศอียิปต์ และใช้เครื่องยิงจรวดโจมตี สถานกงสุลสหรัฐในเบงกาซีประเทศลิเบีย เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ค.ศ. ๒๐๑๒ ทำให้เจ้าหน้าที่การ ทูตสหรัฐเสียชีวิตอย่างน้อย ๔ คน รวมทั้งนายคริสโตเฟอร์ สตีเวนส์ เอกอัครราชทูตสหรัฐในลิเบีย ซึ่งเสียชีวิตจากการลอบสังหาร หลังขบวนรถถูกโจมตีขณะกำลังหลบหนี (YNETNEWS : ๐๙ ๑๒ ๒๐๑๒) ไทยกับประเด็นหนังเรื่อง Anna and The King (๑๙๙๙/๒๕๔๒) ที่ตอนแรกจะมาถ่ายทำ และเข้าฉายในไทย แต่เมื่อมีการตีความไม่ตรงกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ไทย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ กองถ่ายทำหนังจึงย้ายไปถ่ายทำในประเทศมาเลเซีย และถูกห้ามฉายในประเทศไทย แม้จะมี

^๕ ศีลา โคมฉาย, พลานปีที ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘:๗๗.

เล็ดลอดมาบ้างให้ดูกันบ้างในรูปของหนังแผ่น หรือกรณีหนังเรื่องนาคปรก (๒๐๑๐/๒๕๕๓) เรื่อง ภาพลักษณ์กับสิ่งที่แสดงออกของตัวละครในหนัง เช่น การมีเพศสัมพันธ์ การปลอมบวช การใช้ปืน ที่แสดงถึงความรุนแรง เป็นต้น หรือหนังเรื่องโกยเถาะโยม (๒๐๐๖/๒๕๔๙) ที่มีการต่อต้านคัดค้าน ว่าภาพลักษณ์ของพระต้องไม่กลัวผี วิ่งหนีผีไม่ได้เสียหื้อพระหมด ดังนั้นภาพลักษณ์เหล่านี้ถูกตั้งคำถาม และการย้อนถามตลอดเวลาว่าเหมาะสม ไม่เหมาะสม ถูกต้องไม่ถูกต้อง ทำได้ หรือไม่ควรทำ ในหลายคำถาม แต่สาระสำคัญของหนังคือการสื่อสาร

ภาพประกอบ ๒ ภาพยนตร์เรื่อง Anna and The King ที่สร้างใน ค.ศ.๑๙๙๙/๒๕๔๒ ถูกปฏิเสธ การถ่ายทำ และฉายในประเทศไทย สาเหตุจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ของรัชกาลที่ ๔ กับ Anna ครูสอนภาษาอังกฤษ ในราชสำนัก ทีมผู้สร้างจึงต้องไปถ่ายในมาเลเซียแทน

ภาพประกอบ ๓ หนังเรื่อง The Davinci Code ปี ๒๐๐๖/๒๕๔๙ มีประเด็นข้อโต้แย้งเกี่ยวกับ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์ ศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาคริสต์ กับประเด็นมีครอบครัวและมีสายเลือดของพระเยซูที่สืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน [ที่มาภาพ : ออนไลน์]

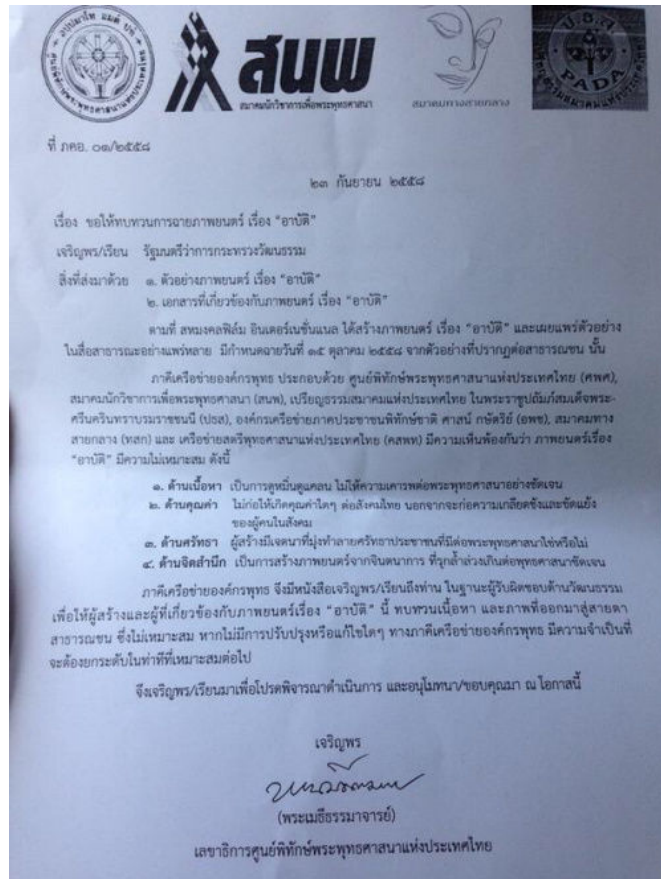
ภาพประกอบ ๔ หนึ่งเรื่อง นาคปรก ปี ๒๐๑๐/๒๕๕๓ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงการนำเสนอในประเด็นข้อเท็จจริง เรื่องพระปลอมบวช การมีเพศสัมพันธ์ในวัด พระใช้ปืนสื่อความรุนแรง ซึ่งผู้สร้างพยายามให้คำอธิบายถึง “เหรียญสองด้าน” ระหว่าง ผู้บวชกาย กับผู้บวชใจ เพื่อสะท้อนความจริงเกี่ยวกับศาสนาหรือด้านมืดบางอย่างของคนที่ไม่เข้าไปเกาะเกี่ยวอยู่กับศาสนา [บทสรุป : ฉายได้]

ภาพประกอบ ๕ ปี ๒๐๑๒/๒๕๕๕ หนึ่งเรื่อง Innocence of Muslims ที่เผยแพร่ทาง Youtube ที่สื่อออกมาเป็นการหมิ่น “หมิ่น” จึงถูกกระแสดต่อต้านไปทั่วโลก และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงและผู้สร้างถูกตามล่าพร้อมมีคำหว่าจจากการทำหนังดารานักแสดงต้องหลบซ่อนต่อการถูกตามล่า ทำให้ทูตสหรัฐอเมริกาเสียชีวิตจากการถูกลอบโจมตี

๒. หนังสือการสะท้อนคิดตามหลักการทางพุทธศาสนา

หนังสือเรื่อง “อาบัติ” ประเด็นเนื้อเรื่องในหนังสือเป็นอย่างไรไม่ทราบชัดเจนเป็นรายละเอียดของหนังสือกับวิธีการนำเสนอ ในทัศนะประสงค์แสดงทัศนะร่วมในประเด็นถกเถียงที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่องค์การพุทธในชื่อ “สมาคมนักวิชาการเพื่อพระพุทธศาสนา” ได้ส่งหนังสือเลขที่ ภคอ.๐๓/๒๕๕๘ ลงวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๕๘ ถึงกระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง “ให้มีการทบทวนการฉายภาพยนตร์เรื่องอาบัติ” ซึ่งผลทำให้มีการทบทวนการฉาย และปรับบท ตัดบางฉากและมีการฉายในที่สุดก็ตาม

ภาพประกอบ ๖ หนังสือเรียกร้องของสมาคมนักวิชาการเพื่อพระพุทธศาสนา ในประเด็นการห้าม
ระงับการฉาย

ในทัศนะผู้เขียนมองว่า หนังสือเป็นเพียงภาพสะท้อนในช่วงเวลาหนึ่งของสังคม เหมือนเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของช่วงเวลา เพื่อยืนยันว่าเหตุการณ์เหล่านี้เคยเกิดขึ้นจริง เช่น ในวินัยบัญญัติที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล ๒๖๐๐ กว่าปีมาแล้ว ก็ยืนยันว่ามีเหตุการณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคนกับพระ สตรีกับนักบวช พฤติกรรมเหล่านี้จึงถูกถ่ายทอดออกมาเป็นบัญญัติ (วินัย) รวมถึงกรณีของมหาโต กับหม่อมยี่ง เคยเกิดเรื่องสัมพันธ์ชู้ พฤติกรรมแหวกมานประเพณี ฝ่ายหญิงท้อง และถูกจับได้ จนมหาโตถูกตัดหัวประหารชีวิตและอีกฝ่ายถูก “จำสนม” ตระเวนใจตาย ดังนั้น ภาพสะท้อนเหล่านี้คือความจริงของชีวิต ถ้าดูเฉพาะตัวหนังสือหรือสาระของหนังสือสะท้อนให้เห็นว่า

“กรรม” และ “กฎแห่งกรรม” ถูกหยิบมากล่าวไว้ในหนังสือ “กระทำ-Action” อันสัมพันธ์ไปถึง “ผล” แห่งการกระทำด้วย โดยหยิบพฤติกรรมธรรมชาติ ผ่านการเล่าเรื่องที่เรียกว่า “หนัง” มีโลกทัศน์ทางศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับการควบคุมทางศีลธรรมผ่าน “เปรต” ซึ่งเปรตหรือผีในมิติทางสังคมมีหน้าที่ควบคุม “ศีลธรรม” อันเป็นตัวหลักการทางศาสนาให้มีผลในทางปฏิบัติ เป็นประหนึ่งกฎหมายที่ต้องมีลงโทษจากบทบัญญัตินั้น เมื่อย้อนกลับมาที่ประเด็นการโต้แย้งโดยสมาคมนักวิชาการเพื่อพระพุทธศาสนา (สนพ.) ได้เสนอใน ๔ ประเด็นอันประกอบด้วยเนื้อหาศรัทธา ซึ่งจะได้แสดงทัศนะร่วมสะท้อนความจริงเชิงประจักษ์ร่วมใน ๔ ประเด็นดังนี้

ภาพประกอบ ๗ บางฉากบางตอนของหนังที่สะท้อนถึงพฤติกรรมของสามเณรกับสตรีเพศ อันเป็นที่มาของเรื่อง “อาบัติ” ที่เป็นประเด็นถกเถียงไปจนถึงวิวาทกันทางสังคม ทัศนคติ และความเชื่อ

๑.ด้านเนื้อหา [สนพ. : เป็นการดูหมิ่นดูแคลน ไม่ให้ความเคารพต่อพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน] ในทัศนะเห็นว่าเมื่อวิเคราะห์จากภาพลักษณ์สิ่งที่หนังนำเสนอ อาจจับประเด็นได้ (ก) เพศกับการแสดงออกต่อพฤติกรรมทางเพศ แปลว่าผู้หญิงกับผู้ชายสะท้อนความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าการแสดงออกความรัก ใคร่ ชอบพอ ซินชมเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ไม่ได้จำกัดด้วยเพศ วัยและสถานะ หนังกลับนำแนวคิดเรื่องธรรมชาตินี้มายืนยันโดยให้เกิดประเด็นเชื่อว่า “เพศ” หญิงชาย และมิติของความเป็นธรรมชาติ ที่ต้องใช้ความพยายามอดทน แข็งขันหรือฝืนทน ดังในหนังได้ยกบาลีมาว่า “ยโมโห สหเต นร” ที่แปลว่า “เมื่อความหลงครอบงำผู้ใด” แล้วภาพก็ตัดไปสะท้อนพฤติกรรมวิถีแห่งชายหญิงพร้อมบทภาษาบาลีที่ว่า “อนุตมมํ ตทา โหติ” ที่แปลว่า “ความมิดมิดยอมมีเมื่อนั้น” แปลว่าธรรมชาตินี้เป็นปกติของมนุษย์ แต่มนุษย์ที่ได้รับการฝึก อบรม จะต้องก้าวผ่านหรือฝืนทนเพื่อข้ามพ้นต่อประเด็นดังกล่าวให้ได้ (ข) การสื่อความเรื่องกรรม และกฎแห่งกรรม ที่สะท้อนว่ากรรมเป็นผลของการใช้ชีวิต ในหนังสือตลอดทั้งเรื่องสื่อสารอย่างไรไม่ทราบชัด แต่ถ้าหนังสามารถสื่อสาร ด้วยอารมณ์และข้อเท็จจริงนั้น ก็จะทำให้เห็นว่าในความเป็นจริงมนุษย์เกิดมามีกรรมเป็นของตนเองและในกระบวนการแห่งกรรมนั้น ย่อมสะท้อนความจริงได้ว่า บทสนทนาของพระที่คาดว่าน่าจะเป็นหลวงพ่หรือเจ้าอาวาส กล่าวกับเด็กสาวด้วยประโยคว่า “กรรม

หมายถึงกระทำ ถ้าหนูเข้าใจกรรม หนูก็จะรู้จักบาป” ดังนั้นหลักใหญ่หนึ่งจึงประหนึ่งสะท้อนแนวคิดทางพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องกรรมและผลเป็นด้านหลัก (ค) ผลของการกระทำในเชิงประจักษ์ ในหนังสือด้วยคำว่า “เปรต บาปของคนตายที่ไม่อาจหลุดพ้น” แล้วสะท้อนความเชื่อออกมาว่า “เปรต” สัมพันธ์กับการกระทำ ศีลธรรมคำสอนหลักปฏิบัติเป็นเงื่อนไขทางศาสนา แต่ผีเปรต ถูกสร้างขึ้นมาจากหน้าที่ควบคุมทางศีลธรรม ให้คนกลัว เพื่อจะได้ไม่ทำผิด และถ้าทำผิดก็จะกลายเป็นเปรต ดังนั้นแนวคิดของหนังสือสะท้อนจากความเชื่อทางสังคมผ่าน ข้อค้นพบด้วยความเชื่อทางศาสนา “กรรม-ผล” จึงเป็นการควบคุมทางศีลธรรม เหมือนครั้งหนึ่งพระยาสิทธิ ใช้แนวคิดเรื่อง “บุญบาป-นรกสวรรค์” เป็นกลไกทางสังคมที่ใช้เพื่อการควบคุม และรักษาสังคมในสมัยสุโขทัย เป็นต้น และหนังสือพยายามสื่ออย่างนั้นด้วยเช่นกัน ?

๒.ด้านคุณค่า [สนพ. : ไม่ก่อให้เกิดคุณค่าใดๆ ต่อสังคมไทย นอกจากจะก่อความเกลียดชังและขัดแย้งของผู้คนในสังคม] หากมองในเชิงของคุณค่าของหนังสือในฐานะเป็นการสื่อสารความจริงย่อมสะท้อนความจริงได้ว่า (ก) คุณค่าของความจริง หมายถึง ในความเป็นจริง เรื่องเหล่านี้เกิดขึ้นจริงในทุกสังคม กรณีเหตุการณ์ในอดีต เช่น กฎพระมหาดา-สมัยธนบุรี ๒๓๒๒/หม่อมทับทิมกับพระภิกษุแดง-วัดราชประดิษฐ์-๒๔๑๐/มหาโต กับหม่อมอิง-๒๔๒๙/บุญเพ็งหีบเหล็กฆาตรต่อเนื่องภายใต้ร่มเงาจักร-๒๔๖๒/ยันตระ-๒๕๓๗/เณรแอ-๒๕๓๗/เณรคำ-๒๕๕๖/ แปลว่าพฤติกรรมเหล่านี้เป็นความจริงที่เกี่ยวกับเพศและการแสดงออกของเพศทั้งพระและคนก็เกิดขึ้นได้ เพราะเป็นมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติด้วยกัน ก็ยืนยันแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาว่า ความจริงในมิติสมมติ พระเป็นสมมติสงฆ์ที่ซ่อนมาในคน และคนเหล่านั้นก็มีวิถีธรรมชาติที่ต้องพัฒนา ขัดเกลาส่งเสริมให้เป็นมนุษย์ เป็นนักบวชที่มีกรอบเกณฑ์ ในทางตรงกันข้ามเราจึงเห็นความจริงในฐานะเป็นความจริง ที่เรียกธรรมชาติของมนุษย์ ที่สามารถฝึกและพัฒนาได้ ถ้ายังไม่พัฒนามีพฤติกรรมตามธรรมชาติที่ปรากฏที่เท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทนต์ เสน่ห์ มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ผู้ฝึกดีแล้วประเสริฐสุด” คำสอนสั้น ๆ ต่อนิยามนี้คือ “คนต้องได้รับการฝึกและพัฒนา” จึงจะข้ามพ้นและไม่ประพฤติดื้อต่อกฎและเกณฑ์ทางสังคม ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ ให้ทัศนะร่วมกรณีความจริงว่า “...ผมจึงไม่เข้าใจว่ารัฐห่วงอะไร หนังสืออะไรที่ไม่จริง เป็นการใส่ร้ายป้ายสีหรือ ก็ไม่ใช่ เพราะมีข้อเท็จจริงเป็นข่าวร้ายแรงกว่าในหนังสือเสมอมา จะว่ารัฐเป็นว่าเป็นความจริงที่ไม่ควรเปิดเผยก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะหนังสือพิมพ์ วิทยู และทีวีก็รายงานเรื่องอาบัติแรง ๆ ของพระให้รู้เห็นกันเป็นปกติ ถึงหนังสือเรื่องนี้ไม่เปิด สื่อชนิดอื่นเขาก็เปิดกันมาตั้งนานแล้ว...”^๖ หรือทัศนะคมกฤช อยู่เต็กเค่ง “พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความจริงและเหตุผล ทำไมพูดความจริง จึงกลายเป็นปัญหาไปเสียได้...”^๗ (ข) คุณค่าของการฝึกพัฒนา หมายถึง ภาพตัดกันที่ย้อนแย้งกับคำสอนดังปรากฏในหนังสือ เป็นพระเถระอย่างไร

^๖ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “‘อาบัติ’ ในรัฐธรรมนูญไทย”, มติชนสุดสัปดาห์, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๓๐.

^๗ คมกฤช อยู่เต็กเค่ง, “ผี พรหมณ์ พุทธ : โยมอย่า ‘เสือก’ ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๖๗.

นี้ได้อย่างไร ? แปลว่ามนุษย์เกิดมามีวิถีแห่งธรรมชาติ ที่ต้องได้รับการฝึกฝน ถ้าไม่ได้รับการฝึกฝน เสียแล้ว ก็เป็นไปได้แค่ผู้ไหลตามกิเลสของตนเอง ซึ่งพุทธศาสนายืนยันเสนอว่า “มนุษย์พัฒนาได้” ดังพุทธพจน์ “จิตต์ หนตฺ สุขาวหํ” ที่แปลว่า “จิตที่ฝึกดีแล้ว นำสุขมาให้” หนังสือที่ออกมาสัก ผ่านการเล่าเรื่อง และสามเณรที่ไร้ศรัทธาไม่รู้จะบวชไปเพื่ออะไรอย่างไร ? ไม่ได้ฝึกพัฒนาตนเอง ตามหลักศาสนา ย่อมได้รับผลในทางตรงกันข้าม เช่น เห็นเปรต หรือสังคมตำหนินินทา แปลว่าไม่ได้ ได้รับความสุข ถ้าฝึกและข้ามผ่านไปได้ ปฏิบัติตามหลักการก็ย่อมเป็นสุข นั่นคือคุณค่าของการฝึกหัดที่ หนังสือต้องสะท้อน หรือสื่อออกมา ยืนยันว่า “ทำดีได้ดีมีผลเป็นสุข” ด้วยเช่นกัน (ค) คุณค่าของ การสื่อสารที่เป็นประโยชน์ หมายถึง หากมองหนังสือเป็น “สารสนเทศ” ตัวหนึ่งที่มีหน้าที่ในการส่งเสริม ความดีงามของสังคม แล้วสะท้อนคุณค่าแท้ หลักการแท้ แนวคิดดั้งเดิมได้เสียแล้ว หนังสือย่อมจะมี คุณค่าในฐานะเป็น “คำสอน” ที่เป็นประโยชน์ช่วยจรรโลงสังคม ตัวอย่างอันดี ย่อมทำจิตให้เอิบ อายบ ตัวอย่างที่ไม่ดีอาจเป็นเครื่องจรรโลง ให้คนตระหนักรู้แล้วช่วยกันป้องกันป้อมปราการหรือหาทางแก้ไข ผ่านการเล่าเรื่องดังปรากฏในหนังสือ ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์และคุณค่า เป็น “ธรรมเทศนามัย” บุญ สำเร็จด้วยการสื่อสารหลักการ และคำสอน ก็ย่อมเป็นประโยชน์และมีคุณค่า ผู้รับสาร ก็ได้ชื่อว่า “สัทธัมมสวนมัย” ประโยชน์ หรือคุณค่าของการฟัง ดู ศึกษาหลักการทางพระพุทธศาสนา ก็ย่อมจะ เป็นประโยชน์ไม่น้อย ประโยชน์และคุณค่าอยู่ที่การมองและสะท้อนให้เห็น ไม่ใช่เราเชื่อว่ามีคุณค่า คุณค่าจึงมีแต่ประการใดไม่ เหมือนเพชรพลอย ที่คนเชื่อว่ามีคุณค่า แต่ “โก” อาจมองประโยชน์น้อย กว่า “หนอน” สักตัว ดังนั้นถ้าต้องการ “คุณค่า” ควรเปิดโอกาสให้ผู้เสพได้พิจารณาหยิบใช้กันเอง จะดีกว่าไหม เราควรเป็นเพียงผู้สร้าง สื่อสาร สะท้อนหลักการความจริงทางศาสนาผ่านช่องทาง ต่างๆ อย่างเพียงพอคุณค่าย่อมจะเกิดขึ้นเองอย่างนั้นน่าจะดีกว่าและมีประโยชน์กว่าหรือไม่ ?

ภาพประกอบ ๘ บางฉากของหนังสือกับการแสดงออก แต่สามารถสะท้อนให้เห็นว่า เจตนารมณ์ของศาสนาคือการพัฒนาคนในองค์กรให้เป็นไปตามกรอบหรือเป้าหมายทางศาสนาถ้า ทำได้ก็ประสบผลสำเร็จ ทำไม่ได้ก็ต้องทบทวนและปรับทำที่ต่อการพัฒนาให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ หรือไม่ก็ใกล้เคียงให้มากที่สุด

๓.ด้านศรัทธา [สนพ. : ผู้สร้างมีเจตนาที่มุ่งทำลายศรัทธาประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา ใช้หรือไม่] หากมองแบบสะท้อนกลับจะเห็นว่า (ก) ศรัทธากับความเชื่อและศาสนา กล่าวคือ

ศรัทธาทำให้เกิดศาสนาและในเวลาเดียวกันศรัทธาได้ก่อให้เกิดกลไกหรือกระบวนการทางสังคมที่สะท้อนเป็นพฤติกรรมและการกระทำ พร้อมกันนั้นในทางพระพุทธศาสนาสะท้อนชัดเจนว่า การสอนให้ศรัทธาโดยไม่ประกอบปัญญาเป็นการสอนที่มั่วเมา “ลุ่มหลง” ซึ่งไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ทางศาสนา เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้าเองยังตรัสให้ใช้ “หลักกาลมสูตร” ในการแยกแยะบนพื้นฐานของการคิดอย่างเป็นระบบ ขาญฉลาด แล้วแสดงออกต่อศรัทธานั้นอย่างเหมาะสมด้วยปัญญา จึงจะได้ชื่อว่าเป็นศรัทธาตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ต้องไม่ใช่ศรัทธาหัวเต่า ศรัทธาแบบ “ผลุบโผล่” ชอบก็ศรัทธา ไม่ชอบก็เมินเฉย เห็นต่างและแปลกแยก (ข) การถูกยัดเยียดให้ศรัทธาด้วยความเชื่อ หมายถึง ในหนังสือเรื่องว่าเด็กหนุ่มวัยรุ่นคนหนึ่ง พ่อแม่ส่งไปวัดบวชเณร ด้วยความเชื่อว่าการบวชจะเป็นช่องทางหนึ่งทำให้เขาได้รับการ “พัฒนา” ผูกมัด ชัดเกลารหรือทำให้เป็นคนขึ้นมาได้บ้าง มองแบบนั้นอาจเป็นจริงได้ถ้าวัดหรือสถานที่เหล่านั้นเป็นสถานที่รองรับการพัฒนา หรือสถาบันแห่งการพัฒนาจริง ๆ คือออกแบบให้เป็นที่อบรมพัฒนาดน แต่ในทางกลับกันถ้าวัดหรือองค์กรไม่ได้มีทักษะด้านการอบรมคน การส่งคนไปสู่วัดจึงกลายเป็นปัญหาในตัวเอง เป็นไปตามมีตามเกิด บางคนอาจแย้งว่า “วัดก็ต้องทำให้เป็นคนดี” แล้วไง ในเมื่อมันทำไม่ได้ หรือทำแล้วไม่ประสบผล หรือไม่มีปัญญาทำอะไรอย่างไร ? เพราะนั่นคือความจริง ดังนั้นเราจึงเห็น [หนังสือ] พระสองรูปนอนเสพยา ประหนึ่ง “ขี้ยา” เณรที่ไปบวชเพราะไม่รู้อะไรเกี่ยวกับศาสนาแล้วละเมิดต่อศาสนา คำว่าศรัทธาจึงควรถูกปลุกฝังอย่างเข้าใจ พร้อมปัญญาแยกแยะ มิฉะนั้นก็จะกลายเป็นว่ายัดเยียดให้คนเข้าไปวัดโดยไม่เข้าใจว่าเข้าไปทำอะไร และไปใช้พฤติกรรมเก่าแสดงออกต่อมิติทางศาสนา กลายเป็นแหล่งเพาะเชื้อ หรือซุ่มโจร หรือแหล่งยาเสพติดในวัดไปเสีย นั่นก็มีไม่น้อยในปัจจุบัน “วิชา” ก็ไม่ได้ศึกษา “จรณสมปนโน” ก็ไปไม่ถึง การเข้าถึงเจตนารมณ์ทางศาสนาก็ไม่ได้รับการปฏิบัติ หนึ่งก็สะท้อนและคงต้องการเล่าเรื่องอย่างนั้น ดังทัศนะของ “นิวกลม” ให้ทัศนะเสริมไว้ว่า “...อาบัติ จึงทำให้ตระหนักว่า ลำพังแค่เปลี่ยนเสื้อกางเกงไปห่มจีวรไม่ได้ทำให้คนเป็นคนดีขึ้นมาได้โดยอัตโนมัติ นี่คือคุณูปการของหนังสือที่สะท้อน พระไม่ได้ออกมาให้เห็นกันบ้าง...”^๔ (ค) ความอ่อนแอด้านการจัดการ หมายถึง วัด พระภิกษุ หรือผู้นำชาวพุทธในส่วนต่างๆ บทพร่องในการจัดการ ที่จะส่งเสริมให้คนรักษาลัทธิการ กรณียของพระเณรก็เป็นเรื่องของพระธรรมวินัย กรณีเณรละเมิดเสพยา จัดเป็นการสะท้อนความอ่อนแอเรื่องการบริหารพัฒนาดน กรณีพระสองรูปกับการเสพยา หากเรานำภาพสะท้อนที่ชาวหนังสือ เขาทำออกมาว่ามันเป็นแบบนี้ เราในฐานะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะแก้ไขปรับปรุงโดยมองไปที่ว่า เขาเป็นผู้สะท้อนความจริงขององค์กรที่ต้องแก้ไขหรือปรับปรุงอย่างนั้นได้หรือไม่ ? ดังนั้นศรัทธาที่ถูกต้องและเห็นตามความจริงของพระพุทธศาสนาแล้ว และเข้าใจต่อระบบการจัดการ แนวคิดทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ศรัทธานั้นย่อมจะเป็นจริงมากกว่า มิใช่การปกปิดความจริง เพื่อรักษาอาการตระหนกของคน ที่อ่อนไหว ให้ยังเชื่อเหมือนเดิมเพื่อป้องกันไม่ให้เขาเปลี่ยนไป ข้าพเจ้าเชื่อว่า “วิธีนี้” มันไม่ได้เป็นการรักษาแต่มันเป็นการทำลายรากแห่งศรัทธา จนเขาจะไม่หันกลับมาอย่างนั้นหรือไม่ ดังนั้นควร

^๔นิวกลม, “อาบัติ : ยุคสมัยที่ไม่มีเปรต” ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘:๔๐

ทบทวนท่าทีและการเรียกร้องศรัทธา ด้วยการปกปิด ความจริงที่ควรได้รับการแก้ไข เพื่อรักษา ศรัทธาอย่างนั้นจะดีกว่าไหม ?

ภาพประกอบ ๙ ฉากหนึ่งสะท้อน “วิถีทางศาสนา” ที่เป็นภาพจำของคนทั่วโลกว่านี่คือ ศาสนาพุทธแบบไทย ซึ่งคงสอดคล้องกับแนวคิด “หมู่บ้านศีล ๕” ภายใต้การรณรงค์โดยคณะสงฆ์ และรัฐบาล

ภาพประกอบ ๙ หนังสือถึง ผี “เปรต” ที่ใช้เป็นกลไกควบคุมศีลธรรมทางสังคม ให้เกิด ความตระหนัก กลัว ละอายชั่วกลัวบาป (หิริ-โอตตปปะ) ผ่าน “จินตมโนภาพ” ทางสังคมเดิม ซึ่ง เป็นการผสมระหว่างผีกับพุทธและการแบ่งแยกหน้าที่กันและกันในการทำควบคุมศีลธรรมทางสังคม และหนังสือก็พยายามสื่อสารอย่างนั้น ?

๔.ด้านจิตสำนึก [สนพ. : เป็นการสร้างภาพยนตร์จากจินตนาการ ที่รูกล้าล่วงเกินต่อพุทธ ศาสนาชัดเจน] จิตสำนึกหรือเจตนารมณ์ที่เกิดขึ้นควรเป็นไปในลักษณะใด กล่าวคือ (ก) มุ่งมอง เรื่องเจตนารมณ์แห่งการสร้างด้วยมุ่งหวังว่าให้คน “ละอายชั่วกลัวบาป” ผ่านมโนสำนึกของ

ความ “รักสุข เกลียดทุกข์” แล้วกระทำในทางตรงกันข้าม “ขาว-ดำ” หรือ “ดี-ชั่ว” ชัดเจนก็ย่อมเป็นประจักษ์พยานของการเกิดขึ้นได้ ชาวพุทธเมื่อได้หลักคิดแบบนี้ก็ต้องไม่ทำอย่างในหนัง เพราะข้อเท็จจริงมีว่า ผู้มีจิตมืด เปรต ย่อมสืบคลานและผ่านเข้ามา หนังย่อมมีเป้าหมายเพื่อสร้างชุดความเชื่อผ่านนิยามเป็นภาพจำ เป้าหมายเพื่อเป็นการปลุกฝังจิตสำนึกผ่านการเล่าเรื่องด้วยภาพที่เรียกว่าหนังแล้วผลเกิดขึ้นตามมุ้งหวังก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ในเชิงจรรโลงรักษาสังคมไม่น้อย **(ข) จิตสำนึกผ่านมโนสำนึก** ภาพที่ปรากฏในหนังเกี่ยวกับวิถีทางศาสนา เช่น การใส่บาตรที่ย่อมสะท้อนถึงวิถีทางศาสนาในสังคมชนบท การฟังเทศน์ ฟังธรรมย่อมเป็นการสะท้อนรูปแบบทางศาสนาในวิถีแห่งไทย มโนสำนึกทางสังคมย่อมเป็นภาพจำว่านี่คือ “วิถีแห่งจารีต” ทางศาสนาที่สะท้อนผ่านหนังนอกเหนือจากการเป็นดราม่า หรือสยองขวัญ วิถีทางศาสนาที่เกิดขึ้นเท่ากับเป็นการยืนยันอัตตลักษณ์ทางศาสนาว่านี่คือ “วิถี” แห่งศาสนาแบบไทยแบบพุทธไทยได้ **(ค) การสร้างหนังเป็นไปเพื่อกุศล กล่าวคือ** การสร้างหนังเกิดจากความเป็นจริงที่สะท้อนอาจผ่านการคาดเดาและความเชื่อ ความตระหนักรู้ หรือความตระหนัก ระมัดระวังต่อความจริงที่เกิดขึ้น แม้จะเป็นความจริงที่อาจฝืนทน แต่การตระหนักทำให้เกิด “สติ” ระมัดระวังตัวเองและสอนสังคมผ่านหนังสื่อว่า เกิดเหตุการณ์หรือกรณีแบบนี้ชาวพุทธควรมีมุมมองอย่างไรหรือมองกรณีความจริงเหล่านี้อย่างไรให้เป็นความจริงเชิงประจักษ์ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนและก้าวไปข้างหน้าอย่างเหมาะสมอย่างไรต่อชุดความจริงหรือผลประจักษ์ในความจริงที่เกิดขึ้น

๓. บทสรุป

ดังนั้น หนัง จึงเป็นเพียงมุมมองการเล่าเรื่องชนิดหนึ่งที่มีเจตนาสื่อสารสู่สาธารณะ การเล่าหนังคงไม่เล่าเพียงแค่ “ขาว-ดำ/ดี-ชั่ว” แต่คงมีเทคนิคในการเล่าเรื่องที่รสรสต่าง ๆ เพื่อต้องการให้คนดูได้ความหลากหลายสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้ทั้งความสนุก สาระ แต่ถ้าพูดหมายเป็นไปเพื่อการสอน การสื่อธรรม หรือการเสนอหลักการทางพระพุทธศาสนา “ทำดีได้ดี มีผลเป็นสุข ทำชั่วได้ชั่ว มีผลเป็นทุกข์” ตามหลักการและอุดมคติทางพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าสมเจตนาธรรมณ์ เป็นเรื่องที่สามารถข้ามผ่านหรือปล่อยผ่านได้ และหนังส่วนใหญ่ที่ถูกทำมาถ้าเปิดโอกาสให้คน ในฐานะชาวพุทธ ได้พิจารณาตรวจสอบด้วยตัวเอง ถึงคำว่าดี มีประโยชน์ มีคุณค่า ส่งเสริมหรือรักษาศรัทธาหรือไม่ประการใด เพราะอย่างน้อยเท่ากับเป็นการส่งเสริมประชาชนให้เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนาว่า “มีวิจาร์ณญาณ” ในการแยกแยะถึงความผิดถูก ความจริง จนเห็นคุณค่าว่าศาสนากำลังได้รับการปฏิบัติอย่างหนึ่งต้องการได้รับการช่วยเหลือหรือดูแลช่วยกันรักษาอย่างนั้นจะดีกว่าหรือไม่ ดีกว่าไปให้ทำอะไรใด อย่างหนึ่ง จนเหมือนขาดเจตนาธรรมณ์ และประสบการณ์ที่ผ่านมาบอกตลอดว่า การไป “คัดค้าน” นัยหนึ่งเหมือนเป็นบโฆษณาที่ไม่ต้องลงทุน เพราะการคัดค้าน เป็นเหมือนการยื้อแย่งที่ทำให้คนส่วนใหญ่สนใจ และต้องพยายามดิ้นรนแสวงหาอ่าน มาดู ก็เหมือนจะปิดก็เหมือนเปิด จะห้ามก็เหมือนยิ่งยุไปเสียมากกว่า

ในส่วนของผู้สร้างหนัง การสื่อสารหลักการอุดมคติทางศาสนาเป็นเรื่องที่ดี และถ้าหักลบกลบแล้วเป็นไปด้วยเจตนาบริสุทธิ์มิได้หวังร้าย มุ่งร้าย ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ดี แต่ในทางกลับกันถ้ามี

เจตนาแอบแฝงไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ หรือไม่ได้ก่อให้เกิดคุณค่าใด ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้จัดสร้างหนังสือก็ต้องทบทวน เพราะบางประเด็นบางเรื่องอ่อนไหว ถ้าเรายุติ หรือยับยั้งเสียก่อนที่จะบานปลายกลายเป็นเรื่องอันไม่พึงปรารถนาในสังคม การรักษาส่วนใหญ่ไว้ ย่อมจะเป็นประโยชน์กว่าอย่างนั้นหรือไม่ ?

ดังนั้น การเปิดโอกาสให้ชาวพุทธ ได้พิจารณาเอง ตามหลัก “สติ” วิจารณ์ญาณ ที่จะเกิดการไตร่ตรองโดยใช้สติปัญญาของตัวเองเป็นที่ตั้ง และส่งเสริมให้เกิดวุฒิภาวะในการแยกแยะ ต่อชุดความจริงที่เป็นสารถูกส่งออกมาแล้วตัดสินใจด้วยตัวเองอย่างชาญฉลาด เชื่อว่าย่อมเป็นการส่งเสริมปัญญาและภูมิคุ้มกันของชาวพุทธอย่างนั้นมากกว่า และเป็นการเสริมสร้างสติปัญญาและความเข้าใจที่ถูกต้องและช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาย่อมจะเกิดประโยชน์ไม่น้อยกว่าหรือไม่ เหมือนดังตอนที่พญามารไปทูลขอให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระองค์ตรัสตอบว่า “..มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายผู้สาวกของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก้อั้วกล้า ไม่เป็นพหูสูตร ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม...” [พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค/ปรินิพพานสูตร : เล่ม ๑๐/ข้อ ๑๖๘/หน้า ๑๑๔] ก็ย่อมหมายความว่าถ้ามีกลไกให้ชาวพุทธเข้าถึงพระพุทธศาสนาจะเป็นประโยชน์กว่าไหม ดีกว่ากลบทับไว้ แล้วปัญหาก็ก็นับไม่ได้รับการแก้ไขแต่ประการใด ?

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “‘อาบัติ’ ในรัฐธรรมนูญไทย”. **มติชนสุดสัปดาห์**. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๓๐.
- นิวกลม. “อาบัติ : ยุคสมัยที่ไม่มีเปรต”. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๔๐
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. “ผี พรหมณ์ พุทธ : โยมอย่า ‘เสือก’”. ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖, ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๖๗.
- ศิลา โคมฉาย. **พลาญปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๘๓๖. ๒๓-๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๘:๗๗.**

២៤៤

ឋក៌ ៥ ឈបក៌ ១ អករាអ - អមាឃ ២៥៥៩

